

Sayı : 14

Sene : 1988 - 1994

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASİMEVİ
İSTANBUL 1994

OSMANLI DEVLET TEŞKİLÂTINA DAİR BİR ESER :
KAVÂNİN-İ OSMANÎ VE RÂBİTA-İ ÂSİTÂNE

Mehmet İpşirli

Bir uç beyliği olarak tarih sahnesine çıkan ve kısa zamanda Türk-İslâm geleneğine dayalı mükemmel bir teşkilât kurarak büyüyen Osmanlı Devleti'nin siyasi tarihi, fetih ve zaferleri hakkında oldukça tatminkâr kaynaklara sahip olunmasına rağmen bu devletin yapısını ve bu yapının temellerini yansıtacak teşkilât kitapları genellikle oldukça geç tarihli ve tatminkâr olmaktan uzaktır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin esas yapısında ve teşkilâtında bozulma hissedilmeye başlanınca devrin aydınları ve yöneticileri kurumları yeniden eski şekline kavuşturmak maksadıyla Osmanlı devlet teşkilatını ve teşrifatını tanıtıcı eserler kaleme almışlardır. Bu eserlerde sonradan ortaya çıkan menfi unsurları, kurumların eski halleri, işleyiş tarzı ve sonra nasıl bozulduğu ve yeniden ıslahı için neler yapılması gerektiği gibi hususlar anlatılmaya çalışılmıştır. Bu konuda kaleme alınan ilk eserlerden birisi yetkili ve tecrübeli bir devlet adamı olan Vezirîâzam Lütî Paşa'nın (Ö. 1563) *Âsafname'sidir*¹. Asrın ikinci yarısında bu sahada yazılan eserlerin giderek artmaya başladığı ve farklı değerlendirmelere yer verildiği gözlenmektedir. Nitekim Gelibolu Mustafa Ali'nin (Ö. 1600) *Nushatü's-selâtin*² ve *Mevâidü'n-nefâis fî kavâidi'l-mecâlis*³ adlı eserleri teşkilâta dair önemli bilgileri içermektedir.

1 Tenkitli metni için bk. Mübahat S. Kütükoğlu, «Lütî Paşa Âsafnâmesi» «Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan», İstanbul 1991, s. 49-99.

2 Metni ve İngilizce tercümesi için bk. Andreas Tietze, *Ali's Counsel for the Sultan*, I-II, Vien 1979-1982.

3 İstanbul 1956.

XVII. yüzyıl başlarından itibaren bu türden eserlerin sayısının çoğalmaya başladığı görülmektedir. Bunun en önemli sebebi devlet teşkilâtındaki bozuklukların giderek artmaya başlamasıdır. Âsrın hemen başında arabca olarak kaleme alınan, III. Mehmed'in isteği üzerine türkçeye çevrilen Hasan Kâfi'nin (Ö. 1616) *Usûlü'l-hikem fî nisâmi'l-âlem*⁴ adlı eseri de bu türden ancak muhteva ve yaklaşım açısından oldukça farklı olan bir kitabdır. Bu konuda çok dikkat çeken ve IV. Murad ve Sultan İbrahim'e takdim edilmesiyle de ayrıca önem kazanan Koçi Bey Risaleleri ise çok tanınan teşkilât kitaplarıdır⁵.

Bu dönemde müellifi tam olarak tesbit edilemeyen teşkilât kitaplarının telif edildiği de bilinmektedir. Bu önemli eserler, muhtemelen, çocuk hükümdarların saltanatta bulunduğu, saray mensupları ve ocak ağalarının idarede söz sahibi olduğu kargaşa döneminde isimlerini açıklamayı uygun görmeyen ancak teşkilât konusundaki tecrübe ve görüşlerini de aktarmayı bir vazife addeyen olayların şahidi kimseler tarafından kaleme alınmıştır⁶.

Burada bazı kısımları atlanarak metni verilen *Kavânîn-i Os-mânî ve Râbta-i Asitâne* adlı risale de bu türden yine müellifi belli olmayan bir eserdir. Telif tarihi belli olmamakla birlikte XVII. yüzyıl sonlarında kaleme alındığı ve daha çok merkez teşkilâtı ve teşrifatı ile ilgili olduğu görülmektedir. Orijinal bir metin olmaktan ziyade bir derleme mecmua olduğu anlaşılabilir ve oldukça sade bir dille ve basit bir üslupla yazılan eserde birçok cümle düşüklükleri ve imla hataları ve sonradan kurşun kalemle doldurulmuş boşluklar bulunmaktadır. Burada kanunnamenin muhtevası hakkında fikir vermek bakımından okunamayan veya düşüklük olan yerler bırakılarak diğer kısımları aynen verilmiştir. Kanunnamenin sıhhatli bir neşri ancak daha sonra bulunacak başka nüshaları ile karşılaştırılarak ve nerelerden derlendiği tesbit edilerek mümkün olabilecektir. Bu eserde bayram, ulufe tevzii,

4 Mehmet İpşirli, «Hasan Kâfi El-Akhisari ve Devlet düzenine ait eseri: *Usûlü'l-hikem fî Nizâmi'l-âlem*», *TED*, sayı 10-11, İstanbul 1981, s. 239-278.

5 Ali Kemali Aksüt, *Koçi Bey Risalesi*, İstanbul 1939.

6 Bu anonim eserlerden *Kitab-ı Müstetâb*, *Kitabu mesâlihu'l-müslimin ve menâfî'l-mü'minin*, *Hırsü'l-mülük*, Yaşar Yücel tarafından Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar, (Ankara 1988) adıyla yayınlanmıştır.

galebe divanı vb. merasimler ayrıntılı olarak anlatılmış, teşkilata dair önemli bilgiler ve ipuçları verilmiş, Yeniçeri ocağı, ve ortaları, bunların kıyafetleri üzerinde bilhassa durulmuştur.

Eserin bugün için bilinen yegâne nüshası Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunmakta olup⁷, İ. H. Uzunçarşılı'nın teşkilat kitapları ve Osmanlı tarihleri dışında hemen hiç bir yerde istifade edilmemiştir. Uzunçarşılı şahsi kütüphanesinde bulunan nüshadan yararlanmıştır⁸. Ancak bugün nerede olduğu kesin olarak bilinmeyen bu nüshanın Kurum kütüphanesinden daha kolay kullanmak maksadiyle yapılmış bir istinsah olması kuvvetle muhtemeldir.

METİN

Bu Kostantiniyye'de Dîvân-ı Hümâyûn sâbika haftada dört gün olup da'vâ dinlerlerdi. Ammâ haftada iki gün ki, ahad ve sülesâ günleridir, mukaddemâ bu iki gün arz günleri idi. Ve Dîvân-ı Hümâyûndan gayri dahi vezîria'zam sarayına Cuma gün iki kadı-askerler hâzır olurlar, Rûmili efendi da'vâ dinlerdi. Ve râbî'a gününde İstanbul efendisi ve Galata ve Eyüp ve Üsküdar kadıları hazır olup herkes toprağına göre da'vâların dinlerler idi. Lâkin ekseriya İstanbul Efendisi da'vâların dinler ve dahi Rumili kadı-askeri evinde da'vâ dinler ve evinde başka bir şer'iyatçısı vardır, dahi da'vâları dinler.

Ve kadıaskerlerden gayri İstanbul'da bir müstakil kadı vardır, bunun rütbesi cümle mevâliden yüksektir. Ve bu rütbeden sonra kadıasker olur ve bu İstanbul kadısının bâb nâ'ibinden mâ'adâ birkaç nâ'ibleri vardır. Meşhurları Mahmud Paşa nâ'ibi ve andan gayri Davud Paşa ve Ahî Çelebi ve dahi birkaç nâ'ibi vardır ki her birisi mahsus bir şeye ta'yin olunmuşdur. Ayak nâ'ibi ek-sik satan hakkından gelmeye, çardak nâ'ibi es'âri tâ'yîn etmeğe dahi mum nâ'ibi ve yağ nâ'ibi ve unkapanı-nâ'ibi ve keşif nâ'ibi ve avâriz nâ'ibi ve basdırma nâ'ibidir. Bir muhâsebeci vardır, İstan-

7 Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. 74.

8 Uzunçarşılı'nın bazan Kurum nüshasından da yararlandığı görülmektedir.

bul kadısı taht-ı nezâretinde olan evkaf muhâsebelerini görür ve bir kassâm vardır, şehrlüye olan kısmeti taksim eder, ana «Kassâm-ı beledi derler. Ve dahi İstanbul'un hâricinde birkaç mevleviyet vardır, Üsküdar'da ve Galata'da ve hazret-i Eyüb'de ve bunların dahi herbirisinin birkaç nâhiyesi vardır, anda nâi'bler oturlar.

Âkd-i nikâh yirmi akçe, hüccet-i şer'iyye ve nakl-i mürâsele ve arz-ı hüddâm yirmi akçe, itâk-nâme hüddâma otuz akçe, resm-i sicill altı akçe, resm-i kısmet-i verese elf, hüddâmma yirmi akçe.

İstanbul'da etmekci furunları yetmiş furundur, onbir dahi Eyub'da, ondört Üsküdar'da, yirmibeş Galata'da ve Yeniköy'de cümle yüz yirmiüç furun olur. Bu cümleye yevmiye iki bin kile buğday lâzımdır. Ammâ imâretleri, saray ve sâ'ir tetimmât ile çörekçiler ve börekçiler ber-vech-i tahmîn her yirmi bir bin kile buğday ancak kifayet eder ve kış zahîresi her furuna üçer aylık kifâyet edecek buğday tahmîn itdürüp almak gerekdir. At değirmeni taşı her değirmen elli hurde taşdan olur ve bu taşlar Akdeniz'den Değirmenlik cezîresinden gelir, bir değirmen günde bir müd buğday öğüdüdür. On altı kile un bir kile simit çıkar, mâ'adâsı kepek ve toz olur. Ve eğer buça buğday olursa onsekiz ve ondokuz kile un çıkar. Ve her değirmene on bârgîr lâzımdır. Ve bir değirmenci vesâ'ir ve iki elekçi lâzımdır.

Yeni Saray'a günde üçyüz gider ve Eski Saray'a yevmiye yedişer yüz vakiyye lahm gider ve Yeniçeri meydanına yevmiye bin ikiyüz seksen vakiyye lahm gider. İstanbul şehrine yevmiye altı bin koyun sürülür. Amma muzâyaka eyyâmında iki bin koyun kifayetli eder.

Hâlâ Yedikulé'de yetmiş kâr-hâne vardır. İstanbul içine yevmiye bakkallar hesâbınca her gice yüzymibin akçe yağ satılır. Karaman bölüğünde altmış beş hisse dükkan, Bitpazarı bölüğünde yetmiş üç dükkan, Yeni bölükde kırk beş dükkan, Tahtakale bölüğünde kırk sekiz dükkan Tavuk pazarı bölüğünde elli bir dükkan hisselü dükkanlardır, cedîd elli bir dükkan bunların bir bölükbaşları vardır. Matbah-ı Amire mühimmâtı için zahîre hıfz iden hisseli dükkanlar bunlardır.

Yemiş, Bostancı-başı tarafından mirî meyve sebze-hâneye gelüp, ikiyüz dokuz yazılı pazarcı dükkanlarına ve on yedi çiçekçi dükkanına ve otuz üç isfanakçı dükkanına tavzî olunur. Tavuk, İstanbul'da elli bir tavukcu dükkanı var idi ve dokuz dahi ihdâs olunmuşdur. Yağ, İstanbul'da seksen üç şir-i revgan değirmeni vardır. Her nevbet üç keyl sürülür ve her keylden yedi vakıyye yağ olur ve her hafta bir müd olur. İki kantar siyah kuru üzümünden altmış dört vakıyye ağda çıkar ve yetmiş ağdacı dükkanı vardır. Ve dahi İstanbul'da on altı yerde yoğurtcular kârhânesi vardır. Kırkdört börekci furunu vardır ve on iki aşçı dükkanları vardır. Ve dokuz lokmacı dükkânı vardır. Ve on sekiz kebabcı dükkanı ve elli yedi otlukçı dükkânı vardır. Ve kömür Ayazma kapusunda ve Cibali kapusundadır.

Deri ve ona müte'allık gön yirmisi bir kutudur, dördü lete gider, on altısı sahibine kalır. Altı ayda ancak hâsıl olur. Her gön yüz yetmişe satılır. Kösele kırkdört inek derisi bir kutudur, dördü lete gider, kırkı sahibine kalır. Her kösele üçer yüze satılır. Sındılısı tersaneye her vakıyyesi yirmi akçeye satılır. Kırmızı sahtiyan yüz otuz keçi derisi bir kutudur. On iki deri lete gider ve bir nevbette yetmiş vakıyye kılı çıkar, her biri sahtiyanun yüz yirmişere satılır. Meşin her nevbet yüz yirmi altı deri olur. Altısı lete gider. Beyez-meşin on iki akçeye satılır.

Premeler yalnız kürek ve dört kürek gerçi takdir olunmuşdur, lakin evkat hesâbiyle ol takdim olan narha amel olunmaz ve bu preme ve kayıklar Unkapanı iskelesi ve sâ'ir iskelelerde dahi vardır.

Mahalleler : Ve bu İstanbul'da iki yüz ehl-i İslâm mahallesi ve on altı kerefe mahallesi ve cümlesinde iki bin dokuz yüz elli sekiz hâne avâız alınır. Her hâne üç yüz doksan buçuk akçedir. Hamamlar : İstanbul'da seksen hamam vardır.

Muhtesib : Ve bu şehr-i İstanbul'da bir muhtesib vardır, sâbika ihtisâb hasbeten bir kimesneye verilirdi. Ba'dehû hizmeti mukabelesinde hâline göre bir mansıb verilirdi. Ammâ iltizam ile satun alırlar ve bunun eli altında doksan iki kol-oğlanları vardır. Ve altı bölükbaşı ve amel-mânde on iki ve bunların her dükkanda mu'ayyen akçeleri vardır. Dükkanlardan cem'iderler. Ve dahi İs-

tanbul'da Fâtih Sultan Mehmed Han Câmî'i kurbunda kible tarafından At-pazarı vardır ve hergün at ve katur satılır. Na'l : At na'li üç nev'dir, Üsküdar, Samakov, Üsküdar Çelebi.

Bu saltanat ahvâli ve etvarı kaleme getirülmek bu kitaba sığmaz. Ancak ba'zı mertebe ahvâl ve kavânin Harem-i hümayûn ve erkân-ı devlet olan gürûh-ı sipâh ve cünûd zikr olunur. Sarây-ı saltanat hüddâmı ve havâss ve mü'ekkilân-ı Hızâne-i Amire ve Kilârî ve sâ'ir a'yân ve ahvâl-i Matbah ve İstabl-ı Amire ve Çaşniğîrân, sımât ve Çakırcıyân ve Şahinciyân ve Etmekciyân ve Hazine dârân-ı müşâhere ve Şâtırân-ı müşâhere ve Mi'mârân-ı müşâhere ve Sarrâcîn-i hassa ve Bevvâbân-ı Divân-ı dergâh-ı âlî ve Bevvâbân-ı Bâb-ı Hümayûn ve Mehterân-ı hayme ve Mehterân-ı alem ve Sakayân ve Câmeşûyân ve Kâtibân-ı Divân ve Şâkirdân ve Kâtibân-ı mâliye ve Etıbbâ ve Müneccimân ve E'imme ve Mü'ezzinân ve Hayyât-ı hassa ve Ehl-i hiref.

Divân : Sarây-ı Amire ve saltanatda bir mahall-i şerif ve mecmâ'ı latîfin ismidir. Ve Sarây-ı Amire'nin üç kat kapusu vardır. Evvelki taşra kapuya Bâb-ı Hümayûn derler. Ayasofya mihrâbı evveline açılır. İkinci kapuya orta kapu derler, iki kapunun arası ehl-i Divân atları durmak için bir vâsi meydân-ı azîmdir. Üçüncü kapuya Bâbüssa'âde ve iç-kapu derler. Bu iki kapunun arası mesâfede biri birine karîb, cenûbdan ve şarkdan (?) mümteddîr. Pes Divân'da olan ikinci divânın dil'-ı garbî ve şimâlisinde iki kubbe altmdan ibârettdir. Pes Divân'da olan vüzerâ yedi-sekiz kâfinoksân üzre olurlar. Vezîria'zam ortada, sağında bâkî vüzerâ, solunda evvelâ Rûmili, ba'dehû Anadolu kadıaskerleri oturur. Ve sağ cânibinde olan rûkne nişâncı yalnız oturur. Sol cânibinde anın mukabili olan rûknde üç defterdâr oturur. Anların ardında olan kubbe altında Divân hocaları otururlar, halifeleri, şâkirdleri ile ki anlar bunlardır. Rûznâme-i sâni ve muhâsebe-i evvel, küçük ve muhâsebe-i Anadolu ve muhâsebe-i suvârî ve mukabele-i piyâde ve muhâsebe-i cizye muhâsebe-i Haremeyn ve mukata'a-i mensûh ve mukata'a-i İstanbul ve mukata'a-i Ağrıboz ve mukata'a-i Bursa ve mukata'a-i evvel ve mukata'a-i ma'den ve mukata'a-i Avlonya ve mukata'a-i Kefe ve mukata'a-i Haslar ve Mevkufât ve teslimât ve teşrifât ve vâridât-ı şikk-ı sâni ve cedîde-i evvel ve cedîde-i sâni ve tezkire-i kılâ'ı bûzûrk ve tezkire-i kılâ'-ı küçük ve tez-

kire-i mâliye ve târih-i berevât ve mukata'a-i Haremeyn ve Dîvân'dan dü-kubbeye mülâsık bir kubbe dahi vardır ki bu aklâmın defterleri sandukalarla anda dururlar. Defterdâr-ı Dîvân her gün hatem-i Süleymanî ile mühürlenüp açılır ve hâricinde iki kubbe arasında reîsülküttâb ve kâtiblerinin mekânı vardır, anun ismine tahta dirler, ümenâsı ki üzerinde dizilür oturlar. Emîn-i şehîr ve emîn-i cev ve emîn-i tersâne ve mi'mâr ve emîn-i gümrük ve emîn-i ganem ve emîn-i matbah.

Dîvân haftada dört gündür, yevmü's-sebt, yevmü'l-ehad, yevmü'l-isneyn, yevmü's-sülesâ; ehad ile sülesâ günleri arz günlerdir. Pes ehl-i İslâm-ı Dîvân sabah namâzını Ayasofya'da kılup çıkdıklarında vüzerâ ve yeniçeri zâbitleri, odabaşılar ve yüz nefer ile sipâh zâbitleri ve kadiaskerler çıkup, Bâb-ı Hümâyûn'un iki tarafında dururlar, du'acı meydana gelüp du'a eder, Fâtiha okundukda Bâb-ı Hümâyûn'ı kapucılar kethüdâsı açar ve girerler ve sonra gürûh gürûh dâhil olurlar. Cebeci-başı neferâtiyle Orta Kapı hâricinde çınar altında selâma durur. Yeniçeri evvel girüp, yerlerine varırlar, sipâh ağaları da girüp kapının sol tarafında seki üzre oturlar. Vüzerâ ve kadiaskerler yerlü yerine varup oturur. Çavuş-başı ve kapucılar kethüdâsı Dîvân ile kapı arasmda yol üzre kapıya karşı sim âsâ ile mahsûs şekilde oturlar. Vezîria'zam ve kethüdâ ve çavuşlar ve iki kethüdâ-yerleri sabah namazın kendü sarayında kıldıkdan sonra binüp kethüdâsı önüne düşer ve tulû'ı şemse karîb gelüp, Yeniçeri kâtibi Bâb-ı Hümâyûn dâhilinde at üzre selâmlar, Orta kapı'da vezîria'zam atdan indikde kapucılar kethüdâsı ve çavuş-başı karşı durur ve bir kapıcı-başı Dîvân kapusundan içeri baş sokup savt-ı pezîr ile «buyurun» diyü çağırıldığı gibi evvelâ vüzerâ çıkup çınar önüne dizilirler. İki kadiasker Dîvân kapısı önünde mukaddem vezîre mîteveccih dururlar. Vezîri taşrada cebeci-başı selâmladıktan sonra evvel cebehâneye gider ve içerü selâmlayarak girer, bölük ağaları kapu yanında selâma dururken yolun ortasına karîb yerde bir somaki taş vardır, anun üzerine geldükde vezîria'zam döner, evvelâ yeniçeri cânibine selâm verir, girü yoluna revâne olur. Gelüp vezirleri dîvân önüne geçer. Taşra hazine önüne karib yerde bir âlî çınar ağacı vardır, anun dibine varup, Bâbüssa'âde önünde sekilerde olan kapu ağası ve sâ'iri selamlayup, dönüp vüzerâ ve kadiaskerleri selamlar. Ve içeri Divana girer, ardınca kadiasker ve vüzerâ girüp, yerlü yerine

oturduklarından sonra hazinedar önüne iki kimse cehr ile Feth-işerîf sûresini tilâvet eder. Tamam oldukda çavuş-başı Defterhâne ve Hazine mühürlerini açup vezîria'zama götürür. Ba'dehû halka şikayete duhûl için icâzet olur, maslahat görülmeğe başlar. Vüzerânın başları üzerinde Kasr-ı sultânîden pencereleli kafes vardır, gâhî padişah ol mahalde oturup ahvale nigâh eder.

İki tezkireciler ve çavuş-başı, kapucular kethüdâsı vezîria'zam önünde durup, arzuhaller okur ve da'vâ görülür. Bir saat kadar oldukça yemek çıkar ve çavuş-başı âsâyı kakup, halkı taşra çıkarır. Kapucular kethüdâsı Dîvanhâne'den çıkup, ortada olan makamındadır. Ol saat yeniçeri seğerdüp çorbayı alırlar ve Matbah önünde ta yeniçeri ağası semtine varınca sakf-ı tahtânî oturup yerler. İçerü vezir önüne birkaç iskemle konup, üç sofrta ta'am gider. İkisi vezirlere, biri kadıaskerlere ve vüzerâ önüne birkaç iskemle konup, niger bu hikmeti görüp, Mehter-başı ve Matbah-emini yemek yenür iken vüzerâ önünde dururlar.

Dîvan hocalarına dahi bir iki sofrta ta'am gelür, biri rûznâme, biri muhasebeye ve mukabeleye, bâkisi birer ikişer sahan çorba ile geçinürler, kimi hiç yemez. Defterdar ardında oturan bir iki kalem erbabı kadıaskerler sofrasma tabakla virüp, muhızır-başılar birer ikişer kaşık koyup virür ve Matbahdan şâkirdleri birer sahan getirüp anınla iktifâ ederler. Vüzerâ önünden kalkanı re'îs ve çavuş-başı ve kapucular kethüdâsı önlerine varur. Çavuş-başı Dîvan kapısı yanında oturup, çavuşlar ile berü kapucular kethüdâsı eski dîvanhane önünde seki üzerinde oturup, katibi ile berü kadıaskerlerden kalkan ana gider Mehterhane'ye dahi çavuş-başı ve re'îsden kalkan gider. Kapucı-başılar Bâbüssaade ile eski dîvanhâne arasında mümted sekide dizilip serâserler otururlar ve arz günleri gümüş değnek tutarlar. Bir sofrta ta'am yeniçeri ağasına ve bir sofrta ta'am bölük-ağalarına gider.

Kadıaskerlere Dîvan-ı Hümâyun'da ta'amdan sonra el yıkamak resm değil idi. Amma sene 960 tarihinde kasıasker olan Mahmud Efendi el-Edirnevî eşşehîr bi-Kadıade Dîvan-ı Hümâyun'da ba'de't-ta'am el yıkamay resm eyledi. Kadimde el yıkamak en çok vüzerâyâ mahsus idi. Ve dahi kadıaskerler beylerbeyilere tassaddur etmeyi kanun eyledi. Ve'l-hâsıl ta'am yenildikten sonra biraz dahi şikayete icazet olup, maslahatlar var ise görülür, ba'dehû

kadiaskerler evvel kalkar, ikisi Dîvan kapusundan çıkdıklarından sonra dönüp vüzerayı selamlarlar, vüzerâ ayağa kalkup selamını alırlar.

Çavuş-başı kapıcılar kethüdası biraz anları gönderi gider. Ba'dehû çavuş-başı kapucular kethüdası veziria'zam önüne varup, veziria'zam mühür-i hümayunı çıkarup, çavuş-başıya verir. Evvel hazineyi sonra Defterhâneyi mühürleyüp mühri veziria'zama teslim eder. Bu cümlede ayağa kalkup ta'zim ederler. Yeniçeri ağası çorba yedikten sonra gider. Dahı sonra bölük ağaları gider. Ve Defterhâne ve hazine mühürlendikten sonra veziria'zam kalkıp taşra gider. Ve ağaç dibine varup Bâbüssa'âde tarafından ağaları selamlar ve döner. Vüzerayı ve ehl-i Dîvânı selamlar gider. Kapucular katibi Orta kapuda durup selamlar ve çıkar gider.

Evvel yeniçeri ağası kalkup Matbah önünden geçer Bâbüssa'âde mevkiinde biraz oturup izin oldukda girü (p), ba'dehû kadiaskerler kalkup Babüssa'âde mevkiinde varup otururlar. Ağa çıkdıkda anlar girü dönüp ve anlar dahı çıkup doğru orta kapuya gitdikde vüzerâ kalkar, çavuş-başı kapucular kethüdası veziria'zam önüne düşüp sair vüzerâ ardında, en geridir. Evvel arz ise hazine önüne vardukda veziria'zam ol gün mutatdır. Yakalı sarılı, kırmızı, alaca katife çatma kaftan çıkup, hazinedar-başı gider, ol heybetle gider. Ve içerü girdükde bunlar bu tarz üzre yürürler. Guyaki sırt hammalları yük götürür.

İlçi geldikde galebe divan olup yeniçeri çok gelür ve taam ziyade pişer. Bölük ağaları Dîvanhâne'de iskemle üzerine gelirler, yemekden sonra vüzerâ önlerine düşüp getirürler.

Mevacip verildikde kiseler hazine önüne yığılıp, tamam olıcak mehterler vüzerâ önüne taşurlar. Evvelâ yeniçeri ağası kethüdası ve ocak ağaları gelüp el oper, vüzerâ ayağa kalkar, baş-çavuş durup «falancı» diyüp çağırır ve kiseleri yeniçeri katibi yazar verir. Ve ruznâmecî yazar, tamam oldukda sipah kethüdası gelür, anlar dahı vüzerâ ayağa kalkar, anlara dahı verirler. Sair esnafa tevzi olunur.

Mu'ayyen hasları evkaf-ı selâtın nazırı olmağla cihârşenbih günü divanı olur. Müfettişler, evkaf-ı Haremeyn ve evkaf muhasebecisi ve ezcümle mütevelliler varınca umur görülür. Ağa-yı Bâ-

büssaade ağası, saray kethüdası, Saray imamı, saray muallimi, katib-i kebir, katib-i sağır, ser-gılman bakî ağavât-ı hane-i hassa, hasoda-başı silahdar, çukadar, rıkabdar, doğancı-başı doğancılar otuz nefer avcıya Hasoda'da, yedisi hazinede, yiğirmisi seferlide olur.

Zaman-ı Sultan Mehmed Han-ı Râbi'de doğancılar bilkülliye ref' olunmuşdur. Ancak has odada silahdar ağa ve çukadar ağa ve rıkapdar ağa, ba'dehû dülbend ağası, ba'dehû anahdar oğlanı ve peşgir oğlanı ve ibrik oğlanı ve anlar aşağı şakirdleri ve nevbetci-başı cümle oniki mertebedir. Bakisi neferatıdır ki cümlesi hasodalular kırk adem olur. Hasoda-başı ile silahdar ve çukadar ile ziyade ve noksan kanun değildir. el-ân böyledir. Bunlar odabaşmdan gayri kırk nefer olur. Hüddâm-ı haremın havassından ağalardır, mensabıa çıkarlar.

Hane-i hassa üç dört odaya müstemildir. Biri kubbeli odadır, ocaklıdır, taht-ı hümayun ve Hırka-i şerif ve üç tabur ve mübarek dendan-ı şerif ve ba'zı eşya-yı müteferrika anda durur. Ol bir odanın otuz penceresi vardır. Her birinde hüddâm-ı mezkûrenün biri yatur. Bunlardan biri cürm itse ve döğülmeden imtina' itse silahdar kılıç ile gelür, ol zaman dahi imtina' itse, sarık gidilüp bağçe kapusundan çıkar. Kanun budurki yoluyla çıkan Orta kapudan tevabi' ve levâhik ile çıkar. Hazine Hasoda kurbundadır. Hazinedar-başı ve hazine kethüdası baki nefer yüzondur. Ve bunların arasında elh-i meratip vardır. Yedi senede bir çıkma oldukda mertebelerine göre müteferrika ve çaşniğir ve bölük-başı ile çıkarlar. Hazineye mahsus meratib bunlardır.

Güğüm-başı, kürekci-başı ve sâir kılârlı Hazîne-i Amire ile hane-i hazine beyninde vaki' bir hanedir. Kılarcı-başı, kılar kethüdası baki nefer ve oniki nefer mertebelüler tabir olunur ki peşgir-başı, mum-başı, tûtîci-başı, bülbülci-başı, tebsici ve yemişci.

Seferli Sultan Murad Han-ı Gazî Revan seferine gittikde büyük odadan tefrik idüp, ifraz ve başka hane tayin eylemişlerdir. Der-i hammam ile ağalar odası beyninde vaki'dir. Saray kethüdası, câmeşur-başı, hammamcı-başı ve sâzende-başı ve sair neferatdır. Bunlar dahi yüzden mültecavidir. Hane-i Bâbüssaade'den içerü girildiği gibi sağ tarafda vâki'dir. Bunlar da ikiyüz elli sekiz

kadar neferatdır, zabıtları hem seferlüye ve hem hane-i kebîre müşterek saray kethüdasıdır. Ve bunlarda da mertebelüler vardır ki odabaşı, imam ve külhancı-başı. Hane-i [küçük] bu dahi Bâbüssaade'den duhul eyledikte sol taraftadır, kapu ağasına mahsusdur. Hasoda ile kuşhane ta'bir ettikleri mevziin beynindedir. Küçük oda kethüdası, odabaşı ve sair neferatdır. Zikr olunan hane-i kebir ve hane-i sağır Sultan Mehmed Han-ı Rabi' asrında ikisi de ref' olunur mesdûd olunmuşdur.

Çün iddiye olan elbise-i fâhire-i Dîvaniyyeyi anda giymek kanun-ı kadimdir. Libas tamam olunca taşra vaz' olunan tahta teveccüh edüp, hasoda-başı kapusundan bir-iki hatve taşra çıkdıkda kapu ağası ve hazinedar-başı ve saray ağası Bâb-ı sa'âdet verâsında saff olup dururlar. Zikr olunan dört ayak üzre dâmen-bûs ederler. Ve ol mahalli tecavüz edüp, miyân-ı meydanda vâkı' dirâht-ı fıstık altında muntazır-ı kudum-ı şah'ı Cemcâh olan İmam-ı Sultânî ve re'is-i etıbbâ mukabelesine de gelince iltifât-ı nazar ve selâm ile tegallüb-i basar edüp tevakkuf etmeğin anlar dahi dâmen-bûs ile müşerref olurlar. İmam alâ vechi'l-ihtisar devam-ı devlete du'a edüp, Fatiha okunduktan sonra harac-ı dervâzede olan taht teftâra varup, du'â edüp karar edecek esnada ol meydân[ı] dâiren mâ-dâr ihhata edenler selam ve arz-ı didâr ettikte çavuşan pür-sadâ alkış ve du'â ederler. Çün ol taht üzre mutma'in olurlar, Bi-mennihî aleyh.

Kapucı-başılara âsâhâ-yı siminlerine itika edüp, taht-ı mukabelede ayağ üzre dururlar. Çün kanun-ı kadim-ı Osmanî olan hakan-ı vilayet-i Kırım evladından Asitânede olan hanzâdeler cânib-i yesârda gelüp, dâmen-bûs-i pâdişahî ile müşerref olduktan sonra rucû-ı kahkârî ile rucû' edüp, meydan ortasında taşra giderler. Ba'dehû nakibüleşraf yine ol cânibden gelüp dest-bûs ve ba'dehû şehzâdeğân, ba'dehû müteferrika ve çasnigir ve ba'dehû ma'zûl beylerbeyiler bisât-bûs ile müşerref olduktan sonra anlar dahi dönerler. Ba'dehû erkan-ı Dîvandan çavuş-başı ve kapucular kethüdâsı simin âsâ ile bervech-i müsaraat dîvan-hâneye girüp, vüzeraya işaret edicek, veziriazam ve sair vüzerâ ve kuzât-ı asâkir ve nişancı ve defterdar ve akablerinden re'isülküttab revân olup, mahall-i selâma kaldıklarında tevkir-i tam ederler. Ve ol dahi cânib-i yesara dolaşıp ol taraftan gelüp küşe-i dâmen-bûs eyleyüp

taraf-ı yemin andan geçüp gidince ka'im olmağa taz'if-i ikram ederler. Çün vezir ol cânibe geçüp ayağ üzre durur. Sâ'ir vüzerâ ve kadıaskerler dahi vâhiden ba'de vâhid gelüp herbirine selâm ve kıyamda alâ hesebi'l-merâtib ittifat edüp onlar dahi takbil-i ez-yâl edüp, sonra vezîria'zam cânibine geçüp mertebeleri hasebince ka'im olurlar.

Ba'dehû tabaka-i ulemâ evvelâ şeyhülislâm ve akablerinde kadıaskerlikden munfasıl olanlar mertebesine varınca alâ hasebi merâtibihim cemm-i gafîr müte'âkıben gelirler. Şeyhülislâm mahall-i selâma geldükde padişah kıyam edüp ve birkaç hatve yürür. Hazret-i müşârûn ileyh girüye miyân-ı meydanda taşraya teveccüh edüp, bâki ulemâ dahi gelüp bi-hasebi'l-merâtib dâmen-bûs olduklarında mevleviyet-pâyesi ile olup nev'-i kıyâm ile ikrâmı lâzım olanların vak'-ı şânı ma'lûm-ı sultânî olmak için vezîria'zam tertib ile okuyup «falan kadısı falandır» diyü ta'rif eylemeğin bâkilerine selâm ederler.

Ba'dehû yeniçeri ağası âmmeten ocak ağaları ile gelüp taraf-ı zeyl-i pâdişahı takbil edüp, ba'dahû huzzâra selâm ve du'â-gûyân ettikten sonra harem-i saraydan hane-i hassa teşrif edicek, tebdil-i câme ve libâs ettikten sonra salât-ı idî edâ için yine taşraya çıkup teveccüh ederler. Ammeten üzengi ağalarından vâkıf-ı nazırlardır. Ol neyyir-i sa'âdet tulû' etdikde re's-i safâbahşa suvâr olup orta kapucu taşra çıkınca çukadar ve silahdar süvâra çıkup taşra çıkdıkda vüzerâ ve bâki erkan hâric-i bâbda süvar esb müterakkıb intizar olup durmuşlardır. Önlerine düşüp Cami-i Aya-sofya yahud Sultanahmed Camiine teveccüh buyururlar. Ba'de salati'l-id girü Saraya'a avdet olunup âmme-i ehl-i Dîvan mahall-i mu'tâde dek getürüp süvar oldukları yerde nâzil [ve] Hassa odaya dahil olurlar. Kapu ağası önünde vâki' sofa üzre bir taht vaz' olunup Saray halkı ande el öpmek kanundur. Culus edüp Saray kethüdası rikab oğlanlarından ber-vech-i mu'tâd dâmen-bûs olduklarından sonra ba'dehû hazîne kethüdası umumen hazine gilmanlarıyla dâmen-bûs ederler.

Ba'dehû kilâr kethüdâsı cümle kilâr-ı hassa gilmanlarıyla, ba'dehû hâne-i seferliden câmeşûy-başı neferatı seferlüyan ile dâmen-bûs ederler. Ba'dehû makamlarına giderler.

Ba'dehû Hasoda'da olanlar taht üzere culus edüp nedîmân-ı has gelüp nükte-perdazlıklar edüp ol esnâda sahanhâ-i zerrin ile et'ime-i fâhire gelüp Helvahâne'den hâric tabaklar ile helvalar gelüp vaz' olundukda vüzerâ ve şeyhülislâma ve meşayihe ol tabaklardan boğçalara bağlanup irsal buyururlar. Bu cânibde vüzerâ ve sâir ehl-i Dîvan oturacak Matbah-ı Amire'den et'ime-i nefise çekilüp yeniçeriye müstevfî ta'âm nihâde ederler.

Ve ashab-ı Dîvan kalkup herkes makamlarına yerlü yerine giderler. Ve pâdişah ba'de't-ta'âm nüdemâ ile has bağçeye inüp at ile sâhil-i bahrde vâki' Sultan Bayezid köşkü yahud Sultan Murad Han binası olan kasra nüzûl edüp culûs etdikde pâ-yı taht olan esnâf-ı hüner erleri gelüp arz-ı hüner eylemeleri mûtâddır. Gelüp mu'tenim olup giderler. Ve toplar atılıp ba'dehû kalkup harem-i saraya dâhil olurlar.

İbtidâ baltacı olan kimesne aşcılarda, helvacılarda birinin çerağı olsa aşcılardan olan usta durur, Helvahaneden olan ikinci durur, taşradan ise aşçı durur. Ve bir gün sonra gelen bir gün evvel gelenden ve yeni acemi olan iki varul ve iki güğüm ile taşra kapı önünde çeşmeden su taşır idi. Güğümler varur ve herbiri sakası alur ve anı doldurur.

Padişah hazretleri ve serdar ardınca yedi sancak gider evvelâ baş-alem beyazdır, ikinci yeşil, üçüncül surh, dördüncü zervâ, beşinci beyaz ile yeşil, altıncı kırmızı ile sarı ki yeniçeriyan bayrağıdır, yedinci kırmızı ile beyaz, vüzerâ kırmızı, vezîria'zam yeşil, emîrülümerâ kızıl sancak çeker. Şehzâde çıkdıkda yeşil sancak verilir. Dört büyük tuğ padişah önünde gider. Ve onbir yedek ve şeyhülislam iki tuğ biri toplu biri topsuz ve kadiaskerlere birer tuğdur topsuzdur.

Selefde bir uğurdan beylerbeyilik verilmezdi. Rûmili'nde ve Anadolu'dan sonra otuz sene sancaklar gezüp tamam ehl-i Dîvan-ı vukuf, seferlerde yararlığı zuhur eyledikde bir eyalet ihsan olunur idi. Eyaletde dahi aslâ ma'zul olmayup, zulm ederse hakkından geinüp, sâ'ire mûcib-i ibret olurdu. Şimdi ise biri mansıba henüz varup oturmadan birkaç gün harçlık olsun diyü devir nâmına dürlü bahane ile fukarayı soyup alurlar. Ol senesini teknil etmeden bir akçeye muhtaç dahi yerine varup borcunu edâ edüp, ken-

dine niçe müddet kifayet edecek malı tahsil için fukaraya musallat olup bir adem suya gark olsa niçün oldı diyü hane halkını zencire çeküp akçelerin alup, niçesin öküzünü satup borca girer hissesine düşeni verir. Ve bir fakirin oğlu ağaçdan düşse babasını habseder akçesini alır. Hem oğuldan hem maldan çıkar. Bu cümle kesret-i tebeddülât neş'et eder.

Selefde her sancak beyinin eyaleti askerinden gayri niçe yüz cebelüsü var idi. Şimdi mirimîrânın kırk elli âdemisi yokdur. Ve kanun her kangı beğlerbeyilik mukaddem feth olmuş ise ol beğlerbeği sâirine tekaddüm eder. Ve her kangı beğlerbeğilikki birine inayet ola, ol beğlerbeğiliğin defterinde muayyen ne denlü has ise ona sarf eder. Sefer vaki oldukda ne mikdar has tasarruf eder ise beş binde mükemmel cebelüsü olur, ardında bayrağını çeker.

Has ile olan eyaletler üç olup biri havass-ı humayun ve biri hass-ı vüzerâ ve ümerâ ve biri de zeamet ve timardır. Sâir sâliyane ile olan beğlerbeğilik cümle mahsûlatı cânib-i pâdişâhiden zabt olunup, beğlerbeğisine ve sancakbeğlerine ve kul ta'ifesine hasıl olan malından sâliyane ve ulûfe verilip, her hangi sancakbeğinin hassı ziyade ise ol beğ mâ-dûnuna tasaddur eder, ibtidâ sancak ikiyüz bin akçe iledir.

Kırım hanı Cengiz han neslinden hutbe ve sikke sahibi mü-lûk-i İslâmiyyeden olup, Al-i Osman'a itaat edegelmişlerdir. Nasb u azilleri ve tebdil ü tağyîri taraf-ı saltanatdan olagelmışdir. Lakin namelerde ve sâir ahvalde padişahana ikram u iclâl ile sâir mulukden tekaddüm ederler. Cümle han-zade vüzeraya tasaddur eder. Ve bu hanların küçük karındaşı kalgay olur, vezîr-i kebîr makamındadır. Nureddin dahi vezîr-i sağır makamındadır. Ve şîrîn beğleri vardır, sancakbeğidir. Tatar mirzalarından kabâ'ili ki ana Mugay Tatarı derler, cümle zâbitleri sancağı Kerş boğazından taşra Dest-i Kıpçak'dan konar ve göçer olur. Tatar tasarrufudur, bir yere asker çıkarmak lazım gelse on oniki adem getürürler ve bir koşun ta'bir ederler. Her karyede kaç koşun çıkarabilürler defter ile ana göre çıkarlar. Kırım Hanı sefere me'mur oldukda kırkbin altun ve murassa' kılıç ve hartayla bir kapucı-başı gider.

Vüzerâ beğlerbeğilere tasaddur eder. Mal defterdarları sancakbeğilerine ve üzengi ağalarına tasaddur eder. Ve üzengi ağala-

rının mukaddemi yeniçeri ağasıdır. ba'dehû kapucı-başı ve mirâhur ve çavuş-başı ba'dehû çasnigir-başı ve bölük-başı ağalarıdır. Bu mertebe üzre defterdar nişancıya tasaddur eder, meğer nişancı eski ola. Bunlar cümle müderrislere tasaddur ederler. Başdefterdar bilâd-ı selâse kadısı ile beraberdir. Sancakbeğleri sahn müderrislerine tasaddur ederler ve sancakbeğinin altındadır. Defter kethüdaları müteferrikaya ve çavuşlara tasaddur eder. Selatin mütevellileri, çasnigirler ve müteferrika ve yüzelli akça kadıdan mukaddemdir. Katibler çavuşlara tekaddüm eder. Yeniçeri katibi ve ruznameci onlardan mukaddem olan şehr-eminidir. Ba'dehû defter-emini, ba'dehû arpa-emini, ba'dehû tersane-emini, ba'dehû gümrükcü, ba'dehû matbah-emini gelir.

Bunlar kadim ocaktır devlet evvelinde vaz olunmuştur. Sultan Mehmed asrına gelince baş bölük idi. Ve alayda padişahın kafadarı olup aşağı bölükler atlarında giderler idi. Sonra yedekler önünce giden beyzâdeler, sipahzâdeler çoğalup anlara dahi kırmızı bayrak verilüp canibi yemini geçirildikde sol canib zümre-i mezbüreye tayin olundu. İkiyüz altmışar bölüktür. Ağası ve kethüdası ve kethüda-yerî ve başçavuşu ve katipleri vardır ve halifesi vardır. Rikab ağalarından olup üstü sarı bayrakları, tuğ ve alay bayrağı çeker. Ve canib-i yesarda konar-göçerler cülusda beşer akça terakki ve biner akça in'am alırlar.

Sefer oldukda yol tathiri bunlarındır. Kadimü'l-eyyamda bir miktar neferle kethüdaları giderdi. Sonra çavuş tayin olunup mesela yolun köprülerinin ve sa'b yerlerinden re'aya sürüp ma'mur ederler. Hünkar seferi ise birkaç mil yerde yolun iki tarafına adım boyunca toprak yığarlar ve bunları döküşte ikişer akça âdet terakkileri ve re'ayadan zahireleri vardır. Ve cebahaneden kürek ve kazma ve sa'ir âlât biri bir kantar katır ile verilir. Otuz nefer kadar dahi yedekçiler hünkar yedeklerini çekerler. Hünkar bizzat sefere gitdikçe gitmezler ve ulûfeyi ibtida bunlar alır. Tuğcı-başı ve yedekçi-başları vardır, cümlesi gediktir, ru'us-hümayun ile verilir. Hünkar camiye çıktıkda ve sa'ir (?) bindikce mücevveze ile yedekleri bunlar çekerler. Bölük-başılık selefde müteber gedik idi, amma hâlâ ancak iki akça terakkisi vardır. Hâlâ cümle sipah altı bölük onbeş bin ikiyüz kırk sekiz nefer olup bir senede sekizyüz yük ve yiğirmi sekiz otuz iki bin dörtyüz otuz altı akçe olur.

Her odanın bir çatal bayrağı vardır, nîmi sarı nîmi kırmızıdır. Ağanın alayda ak bayrağı vardır, ardınca yürür. Ve mehterhâne-si var. Ve divanda sekban-başı ağanın sağ tarafından oturur ve İstanbul ağası sekban başının altı yanında oturur. Yeniçeri kethüdâsı katibi tasaddur eder, hâlâ ber-akisdır, fodla katibinin altındadır. Ağa imamı ordasının? çorbacısı örf giyer fodla katibinin altında durur.

Yeniçeri ağasının rikab-ı hümâyûna mülâzemeti kanundur. Ağa divandan sarayına gelüp andan indikte baş-çavuş du'â ider, divan tutar yanmda kethüda yeri katibi durur. Du'âyı mahfice okur. Evvela Fâtih Sultan Mehmed Han'dan başlayup padişahları sayar. Veziriazam ve ağa selametliği için ve Hacı Bektaş ruhiyçün didikte ağa ayağa kalkar, bu uslub üzre du'â olur iken çorbacılar ve odabaşılar ayak üzre dururlar. Tamam oldukdan sonra ağa yukarı divanhaneye gider, maslahatlı var mı? diyü çağırırlar. Yeniçeri kethüdâsı ve baş-çavuş ve kethüda-yeri ve orta-çavuş ve küçük-çavuş başlarına kalafat ve ayaklarına kırmızı paşmak giyerler başlarına mücevveze ve ayaklarına kırmızı paşmaklar giyerler ve fi'l-cümle ahval Hacı Bektaş Veli'nin kerametine nihayet yoktur. Müşarun ileyh hazretlerine intisabları kul cihetinden bir bölük sipahidir. Ef'al ve a'mal ve itikat cihetinden değildir. Ve bu Hacı Bektaş b. Seyyid Musa b. Seyyid İshak b. Seyyid İbrahim el-Murtaza el-Asfar b. el-İmam el-Kazim. Ve nakil iderler ki İmam Musa vefatından sonra Horasan vilayetine göçüp Nişabur'a tabi kasaba-i Yasba?'dan mütemekkin oldu. Ve ol vakit şehrin ulemasından Şeyh Ahmed nam azizin Hatme? nam dukteri ile tezviç eyleyüp bade zaman kendülerden Hacı Bektaş vucuda geldi. Vaktaki kemal-i bülüğ mümtaz oldukda piran-ı Türkistan'dan Ahmed Yesevi'nin halife-i nâmdârı Şeyh Lokman ki asrının muhtarı idi, binâ-en alâzâlik vâlid-i büzürkvârı Hacı Bektaş andan tahsil-i kemal etsin buyurur. Zira ki İmâm Cafer-i Sâdık hazretleri kendi mübarek hırkalarını Bayezid-i Bistâmî ile mezbur şeyh Lokman'a göndermiş idi.

Ve'l-hasıl Hacı Bektaş Veli kâmil oldukda ve ulûm-ı zâhir ve bâtın tahsil eyledi. Vilâyet-i Rûm'a gönderdiler. Suluca Kara Öyük'i sana yurt verdik buyurdular. Ve ol tarihte Rûm erenlerinin kuşb-ı namdarı Karaca Ahmed Sultan idiki Sivrihisar'da sa-

kin Seyyid Nureddin nam umdetü'l-vâsılan terbiyesi ile seccâdenişin olmuşdu. ...Menkuldürki Sultan Orhan biraderi Alaeddin Paşa feth-i Bursa'dan sonra sikke ve ta'yin-i libas... ol zamanda ekseriya surhser ...sipah libasları börkler giyilmiş idi. Ba'dehû hayru's-siyâb ebyaz külahlar... olmuş idi. Ve vüzera ve ümerâ kullarına Emir Timur taş ilkasıyla kırmızı börkler giydirilmek ta Sultan Murad Han zamanına gelince ihtiyar olunmuş idi. Kisvet-i Bektaşî dedikleri anın tarihinde Hacı Bektaş-ı Veli işaretiyle vuku' bulmuş idi. Yeniçeri tâifesi beyninde Hacı Bektaş-ı Veli ve Timurtaş hazret-i Mevlana evladından Emir Şah Efendi marifetiyle Yeniçeri keçesini düzüp bunlara giydirdiler. Ve keçeden bünyâd olunduğu için namına keçe dinilir ve Yeniçeri yoldaşların giydikleri nîm? hazret-i Mevlananın kisvesinden numûnedir. Ve üzerinde olan bayrak Hacı Bektaş-ı Veli'nin yeniden numûne edüp du'â ve senâ ile giydirdiler. Ba'dehû giderek ganâim çoğalup altun üsküf ve murassa' börklük edinmek yedi yüz sene-sinde Orhus? Bey işareti ile kal'a-i Siroz feth olundukda bazı müverrihîn kavlince bu kal'a içinde vâfir altun taslar çıktı. İğtinâm eden gaziler başlarına giyüp mübâhât etmekle Yeniçeri üsküf icadı tahakkuk buldu. Ve kisve-i mezkurden çorbacılar giydiği doğru? börk ki vardır Gazi Süleyman Paşa dahi giyüp hâlâ anı Yeniçeri yaya-başları giyer. Ve Yeniçeriler seferlerde feth-i futûh olup gazî olduklarında keçelerini delüp turna? börkünü takarlardı... Çorbacıların börkü doğru keçedir, yeniçerilerin eğridir.

Ve çorbacıların giydikleri doğru keçe üzerinde süpürge sorguç kim vardır, Yıldırım Bayezid Han zamanında Karaman oğlu fetih olundukda Hacı Bektaş-ı Veli türbesini ziyaret etmekle yaya-başılardan bir kaçı varup mezarını ziyaret idüp anımla süpürüler idi. Ol çorbacıların birisi teberrüken ol süpürgeği başına gittikde bir mer-tebe' ziynet verdikim sair çorbacılar dahi ol börkten getirüp ol süpürge numunesinde bağlayup ol üsküfün üzerine geçirdiler. Ol zamandan berü kanun oldı ve ardında olan turna-teli kadimdir niha-yet evvelden gazada bir tane takarlardı lakin börk bir olmağla ve üsküf giyilüp çıkarıldıkda kah kırılup turna-teli kırılmamak için altı yedi tane turna-telini bir yere bağladup giydiler. Ve ol balgıçından? olan turna-teli sonradan Sultan Selim Han zamanında acem seferinde ellerine? girmekle anı turna-teli gibi bağladup ocak ağa-

ları giymeği kanun eylediler, ta kim yayabaşılarda ma-beynlerinde fark ola deyü. Yeniçerilerin tayin olunan odalardan ortada odalar bina olunmuşdur, amma sipahî için tayin olunmamışdır. Zira yeniçerilerin kanunu ergenlikdir. Ergene ise sakin olacak bir yer lazımdır diyü odaların binası Fatih Sultan Mehmed Han asrındadır.

İstanbul feth edildikde yeniçerilerin bir bölüğü Vezir Mehmed Paşa ile ...yürüyüş itmekle feth olunup Un-kapanı kapısından içerü girüp hâlâ eski odalar olduğu mevzı'a geldiklerinde bayraklarını anda diktiler. Ve ol zamanda vaki olan Yeniçeri ağası ki sekban-başı idi, anınla olan cümle yeniçeriler ile yeni odalar yerine anlar dahi bayraklarını dikdiler. Ve zirk olunan odalarının bünyasına mübaşeret eylediler...Andan sonra yeni odalar itmamları sonra olmağla yeni odalar oldu ve malum olsunki ağa bölüğü odaları Sultan Selim Han zamanında içerüden ağa çıkdıktan sonra ihdas olunmuşdur. Cümle yeniçeri odaları birden yüzbire? varınca cema'at tabir olunur ve bundan maada altmış bir dahi ağa bölüğüdür. Mecmû yüz altmış iki odadır. Ve bu yüz bir cema'atin birinciden beşinciye dek deveçilerdir. Ve sekizinci ve yığirmi dokuzuncu ve otuz üçüncü ve kırk yedinci ve elli dokuzuncu deveçilerdir. Ma'lum olsunki on dördüncü ve kırk dokuzuncu ve altmış altıncı ve altmış yedinci bunlar hasekilerdir. Ve dahi kırkinci cema'at teke? odasıdır. Ve elli iki cema'at katırcılardır. Ve altmışdan altmış üç bu dört oda solaklardır. Ve altmış dört cema'at ise sekbanlardır. Nihayet altmış sekban-başı odası olup neferatı ziyade çok olmakla beyinlerindedir. Bir azim erkan vaz' edüp sekbanlar kethüdâsı ve katibi ve baş-çavuş ve neferatı oturup oda tayin olunur. Anlardan birden otuz dörde varınca çorbacılar ve oda-başılar tayin edüp birinciye kethüda odası, on sekizinciye katip odası, otuz dört ferd? ulüfedir.

Fatih Sultan Mehmed Han şikâra mâil olmağla ol asırda olan yeniçeri ağasını davet edüp kendü ile şikâra çıkmağa yarar ve muallem tazılar beslemek lazımdır deyü Yeniçeri yoldaşlardan bir bölük tazı beslemek için sekbanlar tayin eylediler. Ve bunlar için başka sekbanlar fırını icad edüp üzerine on dört akçe ile bir ekmekci-başı tayin eylediler. Bu fırını Ayasofya kurbında bina etdürüp ve hünkar ile av olurken şikâra tazı yetiştirmeğe adam

lazım olacak, neferatı ile sekban tayin ederler. Bu ancak bunlar içündür. Amma hala gayriye sirayet etmiştir. Ve bu sekkan-başının cümle koruları zabtıdadır. Ve dahi altmış sekiz cema'at turnacılar odasıdır. Ve yetmiş bir cema'at saksoncudur. Sekban iki zemberekcilerdir. Ve doksan dört imam odasıdır. Ve birinci ağa bölüğü kethüda beğ odasıdır. Beşinci ağa bölüğü baş-çavuş odasıdır. On birinci ağa bölüğü çerge odasıdır. Yiğirmi birinci bölük paşa odasıdır. Otuz üçüncü ağa bölüğü camcılardır? Elli dört ağa bölüğü talim hanecilerdir. Elli altı ağa bölüğü kayıkçılardır. Ve dahi gılmanan-ı acemi ki otuz dört odadır. Anlarda birinci ağanın bölüğüdür. Ve otuz birinci acemi katibinindir. Ve bu odalar iki sıra biri kethüda sırasıdır. Ve İstanbul ağasının bir oda dokuz odadır. Yeni odaların kapuları cema'atin on üçüncüdeki? andan Orta camii'ne varulur. Ona Meydan kapusu derler. Diğer Çayır kapusu derler ve bir kapuya dahi Ağa bölüğü kapusu derler. İkinci Ağa bölüğü odası vaki' olduğu yerde ki ondan sıra? vardır bölüklerdir. Ve biri Solaklar kapusu ve biri Et kapusu ve biri dahi Karaköy kapusu. Bu kapular Sultan Süleyman asrında olmuştur. Ve ol asırda Orta cami' bina olunmuştur. Ve eski odaların üç kapusu vardır, biri kırk dördüncü kapudur. Ağa bölüğü ki Ferhad Paşa sarayı canibine Çukur çeşmeye düşer. Ve bir kapusu Şehzade camii'ne ve bi kapu dahi Meyyid kapusudur. Ve bu Yeniçeri ocağında mu'teber ağa bölükleridir. Zira bu bölükler kethüda beğ ve ağa olur. Ve ağa içerüden çıkmağa bâis Sultan Selim zamanında Divan-ı Hümayûn'da bir muhalif vaz' zuhura gelmeğe su'al olunup kabahat ağadan olduğu ma'lum oldukda içerüden Silahdar-ı şehriyârîye ağalık verilüp ağa katlı olundu. Ve hala Silahdar-ı ağa eylediklerinde önünce Divan komağa bölük-başı gelmekle kendilerine mahsus bölükler altmış bir bölük ağa bölüğüdür. Ellişer nefer ile üzerlerine birer ihtiyarî, onar akçe ile bölük-başı ve birer oda-başı ve vekil-i harç ve bayrakdar ve müteferrika ve aşçı ve karakullukcu tayin olundu. Ve mukaddema yeniçeri kethüdaların muayyen odaları yok idi. Sonra Ağa bölüğü ihdas olundukda birinci Ağa bölüğü kethüdâ odası tayin olundu. Divana Kethüdâ beğ, çorbacı üsküfü ile varır lakin turna-teli yerine balıkçın takınır. Ulûfesi altmışar akçedir ve ağanın hizmetkarıdır. Ağa kapusuna geldikde selama durmaz, ağa ile kapuya ma'an iner. Ve Divanda ayak üzre durup hizmet ider. Kapuda nerdüban başına durur. Ve

kethüdâ beğ kapuda evine geldikde baş-çavuş ve orta-çavuşu ve küçük-çavuş önüne düşüp gönderiler Gerçi Sekbenbaşı Kethüdâ beğ üzerine tasaddur eder, amma cümle ocağın kethüdâ zabitidir. Ve taşralarda ve İstanbul'da cümle kollukları Kethüdâ beğ verir, katibliği gedik değildir. Ve dahi baş-çavuşa beşinci Ağa bölüğü odası tayin olundu. Mukaddema odası yokidi. Divana vardıkda baş-çavuş, çorbacı üsküfü giyer amma sorguç giymez. Ancak turna-telleri ile kuka giyer ve çiharşenbih günü orta-çavuş, küçük-çavuş Et meydanında odalara mum ulaştırırlar. Ve Kethüdâ beğ ...ve kethüdâ yeri tayin olunan bölük çorbacısı mukaddema Sultan Bayezid Han asrında olmuştur. Ol zaman Kethüdâ Beğ Donanma-i Hümâyûnda olan Yeniçerilerin serdarı olurdu. Yerine kapudan bir adam lazım olmağla baş bölükbaşını kethüdâ-yeri nasb eylediler. Divanda vardıkda ağayı ata bindürür ve hizmeti bütün gün akşam olunacağa dek Ağa kapusunda durup, geleni ağaya buluşturur. Ve Ağa kapusunda olan serâser kuşaklı mumcuların ve kârhanelerde olan kullukcuların zabitidir. Ve ağanın resmini ol cem eder. Ve bir katibi vardır, ağadan yeniçeri serdarlıkları mektubunu ve beytûlmâl kabzına tayin çavuş ve nazırların mekatibini cümle ol kethüdâ-yeri katibi yazmağa müfevvazdır. Bu katib sefere vardıkda börk... keçe giyer. Ve muhızrılık kethüdâ-yerinden muhızr ağa alır. Bu dahi Sultan Selim asrında icad olmuştur. Bunun hizmeti neferâtı ile veziriazam kapusunda durmaktadır. Ve yeniçerilerden bir maslahat ve bir dava ile geleni paşaya buluşturur ve para paşa kapusunda olan ahvali her gün ikindiden sonra ağaya gelüp bildirmektir ve giydiği çorbacı keçesidir.

Altmış sekizinci cema'atin yuğrük ...tazıları vardır bir gün şikâra onu salı-verir... Hikmet-i hüdâ gafilâne turnanın üzerine süricek turnayı tutar böyle olmakla ol isim ile tesmiye olundu. Tazı beslerler, bunun yolu samsunculuktur.

Sultan Mehmed asrında Eflak tarafından bir kaç samsun gelmekle onları beslemeğe bir oda olsa ve bu ol vakit yetmiş birinci cema'at cümleden eski olmağla yigirmi beş akçe ulûfe ile samsuncu-başı eylediler. Ve bunun yolu zağarcı-başılıktır. Ve ikisi bir asırda olmuştur. Ol dahi altmış dördüncü cema'at zağarcı-başı olmuştur. Yigirmi beş akçe ulûfe ile ve bu gedikten kethüdâ beğ olmağı kanun eylediler. Bunların hasekileri vardır, önünce giderler.

Ve bunların önlerince sarık ile gitmek lazım geldikde sığama sarık ile kethüdâ beğın ve yeniçeri katibinin ve kethüdâ beğ ile çavuş ile muzhır-başının yoldaşlarıdır.

Ve solak-başılar kadimdir., dört odadır. Altmışını ve altmış birinci ve altmış ikinci ve altmış üçüncü ve her birinde yüzer solak vardır ki mecmu'ı dörtyüz solakdır. Terakki ve tenezzül olmaz ve bunların bir solak-başıları birer kethüdâları ve bir emîni olur. Yeniçeri çukaları kanun üzre leyle-i kadirde senede bir defa sipah beylik çuka ve astar verdiklerinde çorbacılar verilen yeşil ...çuka gibi her odanın... eski solakları silpürme? çuka alırlar. Ulûfeleri dokuz akçedir ve solakların giydikleri çorbacı çukasıdır. Ve süpürge ...turna-telidir. Ancak solak-başı ve kethüdâsı turna-teli yerine balıkçın takar. Hünkâr cami'e çıkdıkda ve alaylarda giydikleri gerek kaftan gerek dolamanın yenleri dördür. İki yeni-ni kollarına büküp ikinsini ardına kuçağına sokarlar. Ve gömlekleri eteğini taşra salı-verirler. Ve gömlekleri dülbenden yahud kenarlı nazik beslerdendir. Ve ellerinde ok yay getürürler kanundur. Bunların yolları atlu sağarcılık yahud ihtiyar ise aşçı?/çorbacılığdır. Eğer ok atmakda mahir ise talimhaneci-başılık ile behremend olur. Ve dahi solaklar kethüdâları ve solak-başılarının yolunda padişahın licamından tutarlar. Ve sekban iki cema'at odasının çorbacısı ki... başıdır ...Koyun emîni olmağla ol gün... kasabalar mutemetlerine virüp mabetlerinde kullandırıp faidesinden anın zararını virirlerdi. Sonra giderek koyun bahalı oldu. Sultan Süleyman zamanında tomruk tayin edüp meydanı bina eylediler. Ve koyun zararı önceden elinde üçyüz altmış koyun tayin olunmuşdur. Bunlara koyun bulunmadıkda ol mirî koyundan saklayup zahire idüp vererler dahi başka nısb gümrük kasabaya olunmuşdur. Bunların zararı buradan verilir. Ve odadan odaya yarımşar koyun verile gelmişdir. Ve bu koyun beş mevsimdir. Biri karahanidir ve biri bahardır ve biri ağustos ve biri muzayakadır ve biri...

Sultan Mehmed Edirne'de olan yeniçeri odalarının beklemek için kendüleri sefere çıkan ulûfeyi verirlerdi. Lakin sonradan Kara Boğdan seferine varup feth-i futûh olup yeniçerilerden mecrûh olanlardan ulûfeleriyle koruculuk gedik oldu. Ve Fatih Sultan Mehmed Han İstanbul'da olan odaları bina eylediklerinde on nefer oda kurup Habeşî? tayin edüp sonra giderek çok oldılar. Seraser

kuşaklu gediklerin evveli Sultan Mehmed Han zamanında olmuştur. Ol zamanda yeniçeriler fermanında düzelmiş? alaca kuşaklu vardır, anı kuşanırlar idi. Ol zaman ferman oldu ki ağaya hizmet ede. Baş kuşağı seraser olsun, ta ki fark oluna Ağanın baş gediklerinin biri baş-mehterdir andan orta-mehterdir ki ağanın divan hanesi firaşadır andan küçük-mehterler, talim hanecidir. Bunların yolları bölük-başlıklardır, küçük çavuşluktur. Ve oda-başları birinci ağa bölümünün oda-başısı ki kethüdâ beğ odasının oda-başısıdır. Dahı borksüz keçe giyer ve serâser kuşanır. Ve kadîmü'l-eyyâmdan berü kara seferlerinden yeniçeri ağasının önünde beşinci-başı ve çavuşun oda-başısı ağa meş'alesini çeker meş'alecidir. Bunların yolları yeniçeri çavuşluğudur. Himmet olursa küçük çavuş olurlar amma hala teka'üd olurlar. Ve ağa kapusu hüddamından küçük-mehter altında çukadardırki ağanın yağmurluk kesesini götürür ...Altıncı mataracı ve dahi camedân ve iki tüfenkçiler andan aşağı bayrakdâr ve iki tuğcu bunlardan aşağı mumculardır. Ağanın bal? mumunu götürür. Selefde bunlar üç idi ve bunlar borklü giyerler idi ve dahi dört gönderici ki bunların borklüğü yokdur. Bunların yolları mehter-başılığa dek varır. İsterse bu gediklerden çavuş olur.

Ve elli altı kayıkçılar bölümü muhtesib çardağını beklerdi. Bölükbaşılardan bir oda ases-başı olur, amma odası mu'ayyen değildir, kangı odanın ağa bölüklerinden olursa yeri ases-başı olur. İstanbul içinde Baba Cafer zindanı ve Tomruklarını ol zabt eder. Seferlerde giden serdar âdeti muhızır-başılıktır, yahud seferde saka-başı, yahud ağanın otakcısı. Ve kapu oldukda haricden adam alınmak selefde hilâf-ı kanun idi.

Rûmili ve Anadolu vilayetlerinde yarar oğlanlar devşirüp sürü ile kızıl aba giyerler. Geliip dahil oldukça Rûmili'nden geleni Anadolu ağası, ve Anadoludan geleni Rumili ağası zabt ederdi. A'yân ve erkân hidmetine ve ocaklara tevzi olup bir nice müddet hidmet öğrendikden sonra acemi-oğlanı yazarlardı. Yarım akçe ile ba'de-hû be-dergâh olup üç akçe ile yeniçeri olurlardı. Bazıları bostanlarda ve tophanede ve cebehanede hidmet edip ol ocaklara dahi haricden girilmez, bu tarikle olurdu. Cema'atı acemiyân İstanbul ve Gelibolu dört bin yüz iki neferdir. Senevî altmış kese ile on bin akçedir. Ve ta'limhaneciler çorbacısı mücevveze giymek kanundur.

Sultan Süleyman zamanında bir arab hüner edip bir mansıb? ta'limhaneciliği istemiştir. İhsan olunup süpürge giymek münasib değildir deyü? mücevveze giydirmişler, öylece kanun kaldı. Cema'at çorbacılarından otuz üç cema'at odası üç yıldır yoldaşları eylenir oldılar? Sa'ir odalar gibi ergenler değillerdir ve alayda cebeciler gibi külah? giyerler... Mâtekaddemden çorbacıları yiğirmi beş akçe ile bölüğe çıkarlardı.

Sipah ve silahdâr ve zümre-i sekban ve zağarcı on yedişerle çıkar. Ser-bölükân ağa yiğirmişer ile, piyade-i acemiyân yiğirmişerle, sa'ir nefer on üçerle, gilman-ı acemiyân onarla çıkardı. Amma bu kadar kanun hala baddaldır. Mecmû' dergâh-ı âlî yeniçerileri icmalleri mucibince elli dört bin ikiyüz yiğirmi iki nefer olup senede kese hesabı üzre üç bin yediyüz on yedinci kese ile on yedi bin yiğirmi akçe mevacib ve zarar-ı lahm ve fodla ve zahire bana-i yeniçeriyân kese hesabı dörtbin yediyüz yetmiş yedi kese ile yalnız yüz kırk akçe olur.

Seferde mevali taşımak ve top çekmek, yol? için bin akıncı Rumili'ndedir. Bunlara eşkinçi dahi derler. Bunlar iki kısımdır. Anadolu'da olanın birine piyade ve birine müselleme derler. Rumili'nde olana kızılca müselleme derler, bunlardan cümle bedel alınır. Cebelüler? defterinde mesturdur. Üçer bin bedel verirler. Piyadenin bedeli cem'ine yeniçeri ocağından on dört yaya-beği tayin olunmuştur. Bunlardan ma'adası mensuhdur. Kalemi kapudan kaleminedir. Anda timar olan derya seferine gider. Ve altı bölük vardır, biri Na'l-döken, biri Selanik ve Vize ...Kocacık.

Bu Devlet-i Aliyyede Nasârâ kırallarından birer balyoz yahud kapu-kethüdâları vardır. İngiltere, Felemenk ve Fransız ve Venedik ve Ceneviz ve Macar ve Erdel ve Leh ve Kazak ve Dobro-Venedik ve Eflak ve Boğdan ve Nemçe bunların her birisinin birer kapu-kethüdâları vardır.

Bin bir tarihinde Sultan Süleyman asrında? ve Belç kırалının beher sene sikke-i hasene-i Üngürusiyedir. Devlete otuz üç bin altun gelirdi. Ve on beş kıt'a evânî sim leğen ve ibrik ve kupalar ve kadehler ve üç saat getirip elçi el öpdükde pîşkeşi çekerdi. İbtidâ Beç'den çıkup Estergon'a geldikde Estergon beğine bin kuruşu ve bir iki kupa ve kadeh verirdi. Ve Budun beğlerbeğisine üç-

bin kuruş ve bir kaç sîm kupa ve kadeh ve? tüfenk ve bir iki saat ve Budun defterdârına ve yeniçeri ağasına saat kupa ve veziria'zam hazretlerine bin guruş ve kupa ve saat ve tüfenk mukarrer idi. Ve sa'ir vüzeraya alâ-merâtibihim guruş kupa ve tüfenk verilirdi. Ve asitaneden Beç'e elçi varmak vaki' olmamışdır. Ancak Budun beğlerbeğisi tarafından Budun divan çavuşu varup hazine taleb ederdi. Kendülere büyük çatma gemileri içinde cam pencereleü odalar edüp matbahları bir gemide ve arabaları bir gemide tahmil olunup Belgrad'a dek şaykalar çeküp getirirler ve Belgrad'dan arabalarla giderlerdi. Ve Budun beğlerbeğisi kendünün bir bellüce ağasını bile gönderirdi. Mesarif anın elinden görülürdü.

Bu zümre-i celile erkân-ı erba'a ve devletin rükn-i eşrefi ve rütbe cihetinden sa'irlerin mukaddemidir. Ve bu zümre iki sınıftır. Biri ulemâ-i zahir ki tarîk-ı nazar ashabıdır. Biri ulemâ-i bâtin ki tarîk-ı tasfiye erbabıdır. Tarîk-ı nazar ashabı dahi ya müfti, ya muallim-i sultânî, ya kadı, ya re'is-i kavim, ya müderris, ya sahib-i fen ola. Ya bunların birinden olmayup mülâzemet ide. Müfti dahi ya şeyhülislâm ola ya olmaya. Şeyhülislâm olmayan kenar müftileridir. Kadı dahi ya kadıasker ola ya kadı-yı beled ola. Kadı-yı beled dahi ya mevaliden ola ya kenar kadılarından ola, ya bunların nâibi ola. Re'is-i kavim nakibüleşrâfdır. Ashâb-ı funun-ı etibbâ ve müneccimîn? küttâb-ı divan ki anlara hâcegân-ı divan derler, bunlar ki rakam-ı Hindî ve siyakatda mahirlerdir. Bunlardan bir hâce defterdâr olup yahud biri mahlûl kalsa kanun budur ki silsile olur. Halifelerde müsta'id eskiye işâret-i? mansıb verilir.

Tarîk-ı tasfiye ashabı dahi ya vâ'iz-i Nakşibendîdir, ya Halâtîdir, ya mücerred sûfi ve mürîddir. Bu iki sınıfa sınıf-ı e'imme dahi mülhak olur. Ya hutabâdır, ya e'imme-i mesâcid-i mahallat veya mü'ezzinîndir. Mu'allimân-ı sıbyân dahi mülhak olur. Ya hutabâdır dahi bunlara ilhâk olur. Pes cümle on altı sınıf oldu. Her sınıfın başka kanunları vardır.

Ma'lûm ola ki bu Devlet-i Aliyye'de makam-ı şeyhülislâm mertebe-i vekâlet-i kübrâ yani vezaret-i uzmândan a'lâ değil ise bâri beraberdir. Ve bazı hususa nazar olunsa andan bâlâter gerçi veziria'zamdır. Avam nazarında kebir ve zî-şân göründüğü çay-ı kelâm değildir. Zira vekil-i mutlak olup hal-i akd-i umur-ı cum-

hûr kefi kifâyetinde olmağla ekser umurunda mukayyedir. Ana müraca'ata muhtacdır. Lakin padişah-ı âlicâh nazarında hallâl-i müşkilât-ı enâm olan meşâyih-i İslâm ve vüzerâdan mukaddem olup umur-ı dîniyede riyâset-i mutlak sahibi olduğu cihetle vekâlet-i kübrâdan min-vechin a'lâ makamdadır. Zira devlet umur-ı din üzerine bina olunup, din asıl devlet anın fer'i gibi kurulmuşdur. Yalnız din re'isi şeyhülislâm ya kendi devlet re'isi veziria'zam ikisinin dahi re'isi padişahdır. Ol ecden meşâyih-i İslâm bu Devlet-i Aliyye'de cümleden mu'azzez ve mükerremdir.

Meşâyih-i izam bu Devlet-i Aliyye'de vüzerâya ve kadiaskere, lazım geldikde veziria'zama dahi tasaddur eder. Hünkar hocalarına her zaman tasaddur edemez. Meğer hoca şeref-i zatdan ârî ola. Ve ma'zul şeyhülislâm ile mansıbdan olan cem' olup görüşmezler. Ve hala şeyhülislâm mîriden aylığı yığirmi dört bin dokuz yüz seksen akçedir.

Evâ'il-i Devlet-i Osmâniyye'de kaza ve fetva maslahatı bir âlime tefviz olunup umûr-ı şer'iyyeyi görürdü. Ve Ebu'l-feth Sultan Mehmed Han'ın âhir-i asrında Molla Tûsî Sahn tedrisi ile fetvayı cem eylediği mervîdir. İstanbul fethinden Molla Hızır Beğ kaza ile cem' eyledi. Sonra Molla Hüsrev ve Molla Gürânî ve Molla Ali Arâbî ve Cemâlî İstanbul'da müstakil müfti olup giderek Bilâd-ı Selâse fetvası meşâyih-i İslâma mahsus oldu. Zira mukaddem her birisinin başka müstakil müftileri varidi. Ve Sultan Bayezid, camî-i şerif ve medrese bina edüp ve tedrisini şeyhülislâma meşrûta kıldılar. Ve ol asırda ibtidâ tedris eden Müfti Ali Çelebi'dir. Ve Ebusu'ud Efendi tefsiri tamam idüp huzur-ı hümâyûna takdim eylediklerinde yüz akçe terakki verilüp sayfiye ve şitâya hilat-ı samurî tayini ile ikram olundu. Bostan zade efendi girü fetvaya i'ade olundukda arpalık ibtida ana tayin olunmuşdur. Sonra meşâyih-i İslâm kimi arpalık kabul edüp kimi ta'affûf ve terk eylediler. Hoca zade Mes'ud Efendi'ye sekiz yüz akçe hoca hasları tayin buyurulup fevka'l-had ikram olundu.

Müsteftiler mes'eleleri müsvetdelere yazdırup mübeyyizler beyaz ider. Ve fetva emini görüp imzaya geleni götürür, imza olundukdan sonra mukabeleci görüp müvezzi' haftada iki nevbet fetva tevzi ider. Müsteftiden alınan yedişer akçe resim, emin ve ka-

tiblerindir. Her katibe tayin olunan kadar beyaz edüp beşer akçesin alup ikişer dahi emniyetedir.

Hala meşâyih-i İslâma müfevvaz olan mevleviyet menasıbı ve dahil ve haric medarısı silsilesini tertib ve telhis hususu selefde veziria'zamlar vezayifinden olup giderek vüzera ekseri cühelâ olmağla meratib ve mekadir-i ulemâyı bilmeyüp bu emri, meşâyih-i İslâmiyyeye havala eylediler. Ve şeyhülislâma Sultan Bayezid cami'i şerifinin evkafının nezareti meşrutadır. Ve mütevellisi şeyhülislâm kethüdâları olur. Ve dahi andan gayri Tophanede Kılıç Ali Paşa cami'i gibi nice evkafın nezareti meşrutalarıdır.

Talim-i padişah ...müsherref olduğu cihetden sa'ir kibâr-ı zevi'l-itibar üzerine tefevvuk ederler. Eğerçi bu mertebe rutbe-i meşihat-ı İslâmiye gibi pâyıdar ve ber-karar değildir. Lakin gâhî bazı mu'allim-i sultânî gelmiştir ki faziletde Sa'deddin-i sâni olduğundan kat'-ı nazar şeref-i şânı ve dârât-ı unvanı meşâyih-i İslâma galip olup uluvv-i şân ve rif'at-i mekâtibde müftileri geçmiştir. ... Hoca Sa'deddin arpalıkları taraf-ı saltanatdan görülmek kanun-ı kadimdir. Ve bu zümre nakibüleşraf ve kadıaskerlere ve sa'ir vüzeraya tasaddur ederler. Veziria'zama ve müftiye tasaddurları menkuldur.

Bu Devlet-i Aliyye'de evvel kadıasker Cendereli Kara Halil'dir. Sonra vezarete nakil olundu andan sonra yiğirmi bir kimesne kadıaskerlik etti. Karamani Mehmed Paşa hasm-ı canı olmakla Dîvan-ı Hümâyûn'da vezir dördür, kadıasker dahi iki olsa itmâm-ı mesâlih-i enâmdan gayri revnak-ı Dîvan ziyade olur diyü Sultan Mehmed Han'a arz ettikde Hacı Hasan-zade Anadolu kadıaskeri nasb olundu. Payede müftiden aşağı Anadolu kadıaskerinden ve nakibden yukarıdır. Divan'da veziria'zam yanında oturur yevmi beşyüz yetmiş üç akçe vazifesi vardır. Ayda bir kere rûznameden verilir. Rumili mülkünde ve adalarda vaki' olan menasıb-ı kazayı tevcih edüp mülâzim yazmak ve kırka varınca medaris tevcih etmek bunların vazifesidir. İstanbul'da ve Rumili kazalarında vaki' kismet-i askeriyye bunlara ait olur. Divan'da ve evde dava dinlemek bunlarındır. Evde ser-tahtacısı? vardır. Bab nâ'ibi makamında oturup dava dinler. İstanbul ve Galata Bedesteninde birer kassâmı vardır, oturup kismet umurun görür, dava dinler ve tezkirecisi olur. Tezkire hanede olup rûzname ile kadı-

lar umurun görüp kadiaskere arz eder. Kethüdâsı perişânî ile ve muhızır başısı kapucı keçesiyle ve sa'ir muhızırları mücevveze ile piyade önüne düşüp divan eylediler ...Onların, mansıbı verilen kadılardan aidesi vardır. Katibler oturup kenarda bazı cihât ve medâris beratı yazarlar. Kadiasker... mansıbının mu'ayyen müddeti yokdur. Gah olur ki bir sene, gah bir seneden ziyade. Hacı Hüsam-zade ve Muhyiddin Fenârî gibi kimesneler on seneden ziyade sürmüşlerdir. Mervidir ki Ebussu'ud Efendi'nin sadâreti zamanına gelince mülâzemet kaydına i'tinâ olmamağla herkes birer tarikle bir mansıba dahil olmak ola-gelmiş idi. Ebussu'ud sadâretinde karinleri olan Çivi-zade Efendi umumen ecnebiden olanları mülâzemetden men' eyledikde tecemmu' eyleyüp rikâb-ı sultanîye arzuhal ederler. Padişah-ı kerim ruk'aların Molla merhûma teslim edüp, hallerini tedarik ferman eyledikde "mahrum olmaları namus-ı saltanat değildir" deyü birer mansıb ile teselli eyleyüp minba'd mülâzımın için müstakil rûznâme vaz' ederler. Ba'dehû ulemâdan her pâyeye tayin-i aded-i mülâzemet ve müste'idân için yedi senede bir bunların arzı nevbet ile tanzim ve tensik olunmuşdur.

Anadolu kadiaskeri, pâyede kadiasker-i Rûmili'den aşağı nakibden yukarıdır. Yevmî beşyüz altmış üç akçe vazifesi vardır. Anadolu memalikinginde ve İfrikiye'de vakı' olan menâsıb-ı kazayı tevcih edüp yigirmi medreseden kırka varınca medâris tevcih eder. Anadolu'da ve İfrikiye'de vakı' kısmet-i askeriyye bunlara ait olur. Evinde divan eder amma dava dinlemez ve mülâzemet kayd eylemez. Bu iki şey Rûmili kadiaskerine mahsusdur, mâ-adâsı anın gibidir...